

Ineke Koele.

'Onze vrije samenleving is steeds minder vrij'

'Die ontwikkeling mogen we niet
langer negeren'

Door:

27-09-2024

Prominenten uit het maatschappelijk middenveld staan op tegen de illiberale tendens, die iedere tegenmacht in de samenleving in de knop breekt. Want de staat is méér dan alleen behartiger van individuele belangen. Dit staat in een open brief geschreven door onder anderen Ineke Koele en Edwin Venema en ondertekend door onder anderen Theo Schuyt (hoogleraar Filantropie), Adriana Esmeijer (directeur algemene zaken van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen), Felix Rottenberg (oud-partijvoorzitter PvdA) en Jos Verhoeven (directeur Start Foundation).

Om de staat Nederland en onze maatschappij bij elkaar te houden, is veel meer nodig dan een gang naar de stembus eens in de zoveel tijd. Hoewel onze Grondwet bepaalt dat volksvertegenwoordigers zich moeten richten op het algemeen belang en dienen te handelen zonder last, bestaat de politieke praktijk sinds jaren uit een toenemend cliëntelisme en in achterkamertjes voorgekookte compromissen, in plaats van inhoudelijke publieke debatten met ruimte voor een open dialoog.

In de huidige rechtsstaat die onze Grondwet zegt te waarborgen, vormen instellingen die zuiver het algemeen belang dienen – zoals private fondsen en stichtingen – daarom een zeer wezenlijke tegenmacht. Het totaal van die instellingen en initiatieven voor de goede zaak noemen we het maatschappelijk middenveld; in het Engels wel de *civil society* genoemd, de beschaafde burgersamenleving.

Pluralistisch debat

Onze beschaafde burgersamenleving is van oudsher bloeiend, vredelievend, nijver en nuttig, maar zit niet aan tv-praattafels en doet niet aan partijpolitiek, en is daardoor geen onderdeel van de dagelijkse echokamers op sociale media. In een goed functionerende democratie werken overheid en maatschappij – macht en tegenmacht – samen aan de opdracht die de Grondwet ons allen geeft, zoals de zorg voor huisvesting en een schoon milieu.

In andere Europese democratieën, zoals bijvoorbeeld Hongarije, verschuift de verhouding tussen grondrechten en de macht, en verwatert het streven naar het algemeen belang door brute machtspolitiek. Het recht wordt zo een instrument om de eigen macht te dienen, en de rechtsstaat raakt in een vrije val. In deze landen brokkelt het maatschappelijk middenveld af, wat het pluralistische debat in de samenleving smoort.

Is dit ver van ons bed? Het is ronduit alarmerend om te zien dat ook Den Haag klaarblijkelijk de rol van ons maatschappelijk middenveld wenst te marginaliseren, op basis van holle machtsretoriek. Zo wil Caroline van der Plas (BBB) de ‘procedeerdrijf’ van agenderende milieuorganisaties fors inperken. De werkelijke reden van dit Haagse chagrijn is dat men liever geen tegenspraak wenst bij de eigen machtsuitoefening.

Het is echter ongrondwettelijk om de pluriforme krachten van de samenleving de mond te willen snoeren.

Neutrale wijze

Het liefst ziet Den Haag het maatschappelijk middenveld niet als volwassen tegenmacht, maar als een gemarginaliseerde en stevig omheinde speelplaats voor maatschappelijk actieve burgers.

Om de geldkraan dicht te draaien, worden de mogelijkheden om op een fiscaal neutrale wijze te schenken aan goede doelen (ANBI's) in schrikbarend tempo afgebroken. Zo geeft het Belastingplan 2025 grote filantropische giften de nekslag, doordat een schenking vanuit een bv per jaar niet langer fiscaal neutraal aan het algemeen nut kan toekomen. Dat betekent een afscheid voor deze goede doelen van grote donoren, en een stop op het oprichten van nieuwe stichtingen.

De overheid manifesteert zich als concurrent van het algemeen nut door van burgers die hun levenswerk aan de maatschappij willen schenken te eisen dat die over het afgedragen vermogen óók 31% belasting betalen. Dit draait onze beschaafde burgersamenleving effectief op slot en knakt de 'stewardship'-revolutie – waarin ondernemers hun bedrijven weggeven aan de maatschappij – terwijl dit juist een geëigende manier is om ongelijkheid tegen te gaan.

Vrije samenleving

Hoewel het maatschappelijk middenveld grotendeels zichzelf bedruipt, eist de overheid, wanneer zij wél medefinanciert, steeds vaker dat er aan politieke voorwaarden wordt voldaan voor fiscale facilitering of subsidies, met effectieve retoriek.

Onze grootste zorg is dat de ambtenaren en volksvertegenwoordigers zich laten opwarmen als kikkers in een waterpannetje, door Orwelliaanse formuleringen als ‘ongebruikelijke belastingconstructies’. Door de overheid gefinancierde rapporten die op inperking van de fiscale facilitering voorsorteren gaan uitsluitend over het ‘rendement’ van de giftenaftrek, en miskennen het principiële rechtsstatelijke karakter: een onverplichte bijdrage aan het algemeen nut dient niet te concurreren met de belangen van de schatkist.

Zonder een sterke civil society loopt een vrije samenleving uit de rails. Het vormt de stille kracht van vooruitgang en sociale cohesie, waar geen cultuur van polarisatie domineert, en waar mensen hun stem uitbrengen in de vorm van eigen tijd, geld en kennis. De rol om het rechtsstatelijke karakter van de samenleving te monitoren, agenderen en katalyseren is cruciaal – om desnoods in actie te komen en procederen. In de rechtszaal kan dan worden vastgesteld wat rechtens is, waardoor feitenvrije politiek geen stand houdt.

Iedere democraat moet zijn rug rechten, nu de slag om de civil society ook in ons land manifest wordt. Dat is een strijd voor allen die de staat wensen te zien als een rechtsgemeenschap met zijn oorsprong in het algemeen belang – en niet louter waar individuele rechten worden verdedigd via het mandaat van de kiezer.

Zonder de staat als idealistische rechtsgemeenschap, resteert volgens Johan Rudolph Thorbecke, architect van onze Grondwet, in een democratie slechts chaos: een strijdtoneel van particuliere rechten, waarbij de rede, het organiseren en het algemeen belang sneuvelen.

Deze open brief is geschreven door Ineke Koele (fiscaal advocaat), Rien van Gendt (filantropieadviseur), Theo Schuyt (hoogleraar filantropie VU), Edwin Venema (filantropiepublicist) en ondertekend door Adriana Esmeijer (oud-directeur Cultuurfonds), Joris Voorhoeve (oud-Tweede Kamerlid en oud-fractievoorzitter VVD), Ila Kasem (adviseur en bestuurder), Yoeri Albrecht (directeur De Balie), Joris Backer (oud-Eerste Kamerlid D66), Jos Verhoeven (directeur Start Foundation), Aart Jan de Geus (oud-minister CDA), Felix Rottenberg (oud-partijvoorzitter PvdA) en Thijs van Mierlo (directeur Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners).

<https://fd.nl/opinie/1531882/onze-vrije-samenleving-is-steds-minder-vrij-en-die-ontwikkeling-mogen-we-niet-langer-negeren>